

ומתוקים מדבש

סוגיות בהלכה מתוך עניינים שבפרשת השבוע מכאורים ומורחבים כלשון לימודים השווה לכל נפש
נכתב ע"י הרב זאב יהודה סטארק שליט"א רב קהילת "שמחת התורה" - ביתר עילית

פרשת ויצא - גליון מס' 7

מתוך הנושאים הנדונים בגליון:

- א. הוראת מרן הגר"א ל שטיינמן זצוק"ל איך להעיר בחור הישן בזמן קרי"ש.
- ב. האם 'גזל שינה' הוא ענין הלכתי או ענין 'מוסרי'?
- ג. בחור בפנימייה הרוצה להשכים מוקדם וגורם בזה גזל שינה לחביריו.
- ד. כמה אחוזים מותר למאסף כספים לצדקה לקחת בשכרו?
- ה. איזה איסור עובר הנותן צדקה ובלבו חושב שהמבקש הוא 'פרזיט'?

גדרו של הישן בהלכה

ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשיתו וישכב במקום ההוא (כח, יא).
וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש יהודה במקום הזה ואנכי לא ידעתי (שם טז).

קריאת שמע ופרשיותיה בישינה או מתנמנם

עיי' בשו"ע (סימן סג סעיף ד) שכתב: אם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש, מכאן ואילך אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאף על פי שהוא קורא ומתנמנם יצא. עיי"ש. ולכאורה לפי פשוט לשונו מירי באדם שישן ממש וצריך להעירו משנתו כדי שיקיים את המצוה, רק שבפסוק ראשון צריך להיות ער ממש, ובשאר פסוקי ק"ש סגי במצב של 'מתנמנם' ואין צריך שיהיה ער ממש. ויש שחלקו וסברו שאין להעיר את הישן כלל, משום שהישן פטור מן המצוות לגמרי (עיי' בשו"ת שאילת יעב"ץ חלק ב סימן צז - דהישן אינו בר חיובא ופטור מן המצוות. עיי"ש). וא"כ צ"ל לפי"ז שפירוש דברי המחבר במה שכתב "שם היה ישן" אין הכוונה שהיה ישן ממש, אלא נתנמנם, אבל אם היה ישן ממש אין צריך להעירו כיון שהוא פטור ממצוות. ורק בפסוק ראשון צריך להעירו היטב מהנמנום. משא"כ לשאר פסוקי ק"ש אין צריך לצערו ולהעירו מהנמנום ויכול לקרוא במצב זה. ועיי' בספר מקור חיים (לבעל החוות יאיר על השו"ע סימן סג אות ה) שהבין כך בדברי המחבר, וכתב שישן - פירושו 'מתנמנם'. עיי"ש. ועיי' בערוך השולחן (סימן סג סעיף ז) שלא גרס במחבר תיבת 'ישן' וגרס במקום זה 'מתנמנם'. ואולי כתבו כן משום שאין חיוב להעיר את הישן כיון שהוא פטור ממצוות, רק שחייבים להעיר את הנמנם כדי שיהיה ער בפסוק ראשון, וכמו שכתבנו לעיל. שכתב וז"ל: וכיון שעיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון, לכן אם היה מתנמנם מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש וכו'. עיי"ש. ועיי' בלבוש (סימן סג סעיף ה) שכתב: אם היה קורא פסוק ראשון "ונאנס בדמדום שינה" עד שאינו יכול לקרות בכוונה, צריכים לנערו ולעוררו עד שיקרא פסוק ראשון והוא ער ממש וכו'. עיי"ש. ומשמע מדבריו שאין מדובר בשינה גמורה אלא בהתחלת שינה וכעין נמנום.

הנ"ל תלוי במחלוקת ראשונים

והנה לכאורה כל זה תלוי במחלוקת ראשונים, עיי' בגמ' ברכות (יג: - שהוא מקור דין זה של השו"ע): א"ל ר' נחמן לדרו עבדיה, בפסוקא קמא צערן וכו' (היינו שרב נחמן אמר לעבדו לצערו ולהעירו כדי לקרוא את הפסוק הראשון של ק"ש). עיי"ש. ועיי' רש"י (שם ד"ה בפסוקא קמא צערן) שכתב: אם ראיתיני מנמנם - צעריני עד שאנער יפה בפסוק ראשון. עיי"ש. ויוצא מפורש מדבריו שכל האי דינא נאמר רק בנמנום, ואין כל ראייה שמחויבים להעיר אם הוא ישן ממש. אמנם עיי' ברמב"ם (הלכות ק"ש פרק ב הלכה א) שכתב שאם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו עד שיקרא פסוק ראשון וכו'. ועיי' בגמ' (ברכות יג: לפני הקטע שנזכר לעיל - שהוא מקור דין זה של השו"ע): אמר ר' אילא וכו' משמיה דרב, אמר "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" ונאנס בשינה, יצא. ולאחמ"כ בהמשך הגמ' אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן וכו'. עיי"ש. ועיי' ברמב"ם (פרק ב הלכה ג שציטטנו לעיל) שכתב, אם היה ישן מצערין אותו ומעירין אותו עד שיקרא פסוק ראשון, ומכאן ואילך אם

אנסתו שינה אין מצערין אותו. עיי"ש. ומשמע מדבריו שמדובר בישן ממש (וכפי שביארנו לעיל), ורק לפסוק ראשון צריך להעירו, ולשאר פסוקי קריאת שמע - אם הוא ישן אין צריך להעירו כלל. אמנם עיי' בכסף משנה (שם ס"ק ג ד"ה היה ישן - בשם הרבה ראשונים) שהבין שהקטע הראשון של הגמ' (אמר ר' אילא וכו' משמיה דרב, אמר "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" ונאנס בשינה יצא) מדובר במצב שהנאנס אינו במצב של שינה גמורה, שהרי הוא צריך לקרות את שאר פסוקי קריאת שמע ואין צא ידי חובתו כשישן, אלא בהכרח שה' שינה' כאן היא רק 'נמנום', ואז צריך להעירו ממצב זה של נמנום להיותו ער ממש לקריאת הפסוק הראשון, וזאת כדי שקריאת הפסוק הראשון תהיה במצב של 'ער' ממש, ויוצא בזה. משא"כ את שאר הפסוקים יכול לקרות במצב של נמנום. וביותר בהמשך הדברים כאשר הגמ' ממשיכה להביא ראייה ליסוד זה (אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה, בפסוקא קמא צערן, וטפי לא צערן וכו') - בהכרח ללמוד שהפסוק ב"פסוקא קמא צערן" היינו להעירו מה'נמנום', 'וטפי לא צערן' היינו שבזה יוצא אף בנמנום. אבל אם לומדים בהא ד"פסוקא קמא צערן" דהיינו להעירו מהשינה (ולא מהנמנום), א"כ הא ד"טפי לא צערן" בהכרח הכוונה שלא יעירו כלל ולהשאירו במצב של שינה ממש, וזהו כנגד ההלכה, שהרי צריך לקרוא את כל פסוקי קריאת שמע. ודו"ק. (אמנם היה אפשר ללמוד דא"ה שבמצב של שינה גמורה הוא פטור מלקרות קר"ש - כי הישן פטור ממצוות, אמנם הכסף משנה לא רצה ללמוד כן בדברי הגמ' ובדברי הרמב"ם).

ועיי' עוד שם (בכסף משנה הנ"ל) שהבין שכך הוא גם הפשט בדברי הרמב"ם. ועל אף שכתב "אם היה ישן מצערין אותו ומעירין אותו עד שיקרא פסוק ראשון, ומכאן ואילך אם אנסתו שינה אין מצערין אותו", ומשמע שאין צריך להעירו כלל בשביל השאר - וכמו שכתבנו לעיל, מ"מ מסיק שבוודאי שמסכים הרמב"ם שצריך לקרוא את כל השמע. ומה שכתב בתחילת דבריו ש"אם היה ישן וכו' הפירוש הוא שהיה במצב של 'נמנום' ושצריך להעירו שיהיה 'ער' ממש. וכאשר כתב "ומכאן ואילך וכו' אין מצערין אותו" - הפירוש הוא שאז אין צריך להיות ער ממש אלא סגי שיהיה במצב של נמנום. עיי"ש. נמצא שלפי דבריו פירוש דברי הרמב"ם במילים "היה ישן" היינו 'נמנום'.

ועיי' בבית יוסף (סימן סג ס"ק ה - ד"ה ומה שכתב וכו') שחזר על שיטתו שמש"כ הרמב"ם 'ישן' היינו 'נמנום', וכן מסיק בעצמו להלכה למעשה (מהסוגיא הנ"ל). נמצא א"כ לפ"ז שכשכתב בשו"ע 'הישן' - בהכרח שהפשט הוא שמנמנם. וא"כ אין להביא שום ראייה מהשו"ע ששיטתו היא שבישן' חייבים להעירו (ואין מוכרח מפסקיו שפסק לענין קרי"ש - לענין עצם השאלה אם הישן חייב או פטור ממצוות, אלא משום שכך צריך בהכרח ללמוד בפשט מהלך הסוגיא בכדי שיתאים עם ההלכה שחייב לקרות את כל פסוקי השמע ולא רק פסוק ראשון. ודו"ק). נמצא א"כ שהדיוקים שדייקו הלבוש המקור חיים והערוך השולחן שכוונת השו"ע כשכתב 'ישן' היינו 'מנמנם' - נכונים ומכוונים ממש להלכה.

א. ו'מתנמנם' שכתב המחבר "מכאן ואילך אין מצערים אותו כדי שיקרא והוא ער ממש, שאף על פי שהוא קורא ומתנמנם יצא", יתכן בב' אופנים. א. באופן שהיה ער בשעת קריאת פרשת 'שמע', והתנמנם אח"כ. ב. כשהיה ישן והעירו אותו, ואח"כ - לאחר פרשה ראשונה - התחיל להתנמנם.
ב. ועיי' עוד בערוך השולחן (סימן כח סעיף ט) שכתב לגבי תפילין שבשעת שינה פטור מן המצוות וחשיב כמת, ומשום כך אין כל קפידא מצד היסוד הדעת במי שישן בתפילין, כיון שבשנתו אינו מצווה כלל במצוות. עיי"ש.

הלכה למעשה אם להעיר את הישן לקיום מצוה

ועם כל זאת עיין בהליכות שלמה (תפילה דף שלה) שדן בנושא זה טובא, ותוכן דבריו הוא: דהנה מצד הסברה נראה ברור דמעיקר הדין בשעה שהאדם ישן אין עליו חיוב ק"ש ותפילה, והריהו אז כשוטה גמור, ולא יענש על זה שלא התפלל משום 'ביטול עשה', משום דאנוס הוא. וכן הרואה אדם ישן ועליו בגד של ד' כנפות (בלא ציצית) אינו צריך להעירו, כי בשעה זו אין עליו שום חיוב להטיל ציצית, שהרי החיוב חל רק בשעה שלובש, והישן שהוא כשוטה אין לבישתו לבישה המחייבת כלל. וכמו כן לענין סוכה נראה דאיסור השינה מחוץ לסוכה לא נאמר אלא לאדם ניעור בשעה שנשכב לישון, אולם מי שכבר ישן דאינו בר חיובא ופטור מן המצוות - יש לדון שאינו חייב כלל במצות סוכה באותה שעה, ומותר להוציאו תוך כדי שינתו מן הסוכה. אלא שאם יודע כשנשכב לישון שמפאת חוסר מקום וכדומה יש שרוצים להוציאו כשיישן, אסור לו לשכב לישון שם וכו'. ולפי זה מי שנרדם לאונסו חוץ לסוכה אין חייבים להעירו, משום דלא קעביד שום עבירה. ולא דמי לתפלין שהישן בהם חייבין להקיצו, דהוא מפני בזיון התפלין. וכן מה שחייבים להעיר כהן שישן באהל המת הוא מפני שהמשך הטומאה הוא גם כשהאדם ישן, וקעביד עבירה לאונסו וכו'. מיהו לענין נדון דידן (דהיינו לענין להעיר את חבירו לק"ש ותפילה) נראה דודאי ראוי שיקיצנו משינתו כדי שיקרא ק"ש ויתפלל, דאף שאין עליו חיוב כלל ולא יענש ע"י שלא התפלל משום 'ביטול עשה' דאנוס הוא, מ"מ סברא הוא שיש ליזכותו שלא להפסיד קיום מצות ק"ש ותפילה. ושאינו מסוכה, דהתם אין מוטלת עליו מצוה לישן בסוכה, אלא שאסור לישן חוץ לסוכה, אלא ה"ז דומה לישן בליל יו"ט ראשון של סוכות דודאי מצוה להעירו כדי שיאכל כזית בסוכה ולא יפסיד המצווה. עיי"ש.

ועיין בשו"ת רבבות אפרים (חלק ו סימן תו) שכתב שהישן עצמו אינו עובר איסור במה שישן בזמן ק"ש, דהנה המגן אברהם (סימן כא סק"ב) הביא מכתבי האריז"ל דצריך לישון עם ציצית בטלית, וראיה לזה הביא מהגמ' מנחות (לו:) דאיתא התם דדוד היה ערום בבית המרחץ ואמר שאין מה שיגן עליו, ואחר כך נזכר במילה. ואילו לא היה לובש ט"ק בלילה א"כ כבר בלילה היה צריך לפחד (ועיין במג"א במה שפליפל בדברי האריז"ל). והקדן אורה (במנחות שם) דחה ראייתו, דשאני עינינו כפי חיוב כלל, משא"כ ערום - בר חיוב הוא. עיי"ש.

אמנם עינינו בשו"ת שבת שלח (חלק ח סימן לב) שפסק למעשה, שדבר פשוט מאד דאם לא קרא עדיין (ק"ש) מחויבים אפילו לצערו ולהקיצו, כמבואר בברכות (ג:) ובשו"ע (סימן סג סעיף ד) שאם היה ישן מצערים אותו ומעירים אותו וכו'. עיי"ש. חזינן שהבין את דברי השו"ע (והרמב"ם) כפשוטם. עיי"ש. ופליאה דעת ממני איך לא דייק בדברי ה'הכסף משנה' וה'בית יוסף' בדברי הרמב"ם שבהכרח ששיטתו הוא ש'ישן' היינו 'מנמנם' וכפי שביארנו לעיל. וצ"ע. ויש לתרץ.

תבנא לדינא, שעל אף שאין ראיה לכאורה מדברי השו"ע לכאן או לכאן, ועל אף שיש לצדד טובא ולומר שבשעת שינה הוא אנוס ופטור ממצוות, לענ"ד אם אחד ישן בשעת קרי"ש נכון להעירו, וכדברי הגרשו"א זצ"ל ובעל שבט הלוי זצ"ל. וכן הסכימו עמי לדינא כמה פוסקים שדברתי אתם בזה, וכן ראיתי בספר נטעי גבריאל (יו"ט חלק ב דף רסח), עיי"ש שכתב שמחוייב להעיר את חבירו משנתו כדי שלא יעבור על זמן קר"ש. עיי"ש.

וראוי לציין מה דאיתא בספר חיי אדם (כלל סו סעיף יא) במה שמביא מספר חסידים מצוה (שלו) שאין להעיר את אביו, אבל אם בא ריוח לאביו ואם לא יקיץ אותו - יותר מצטער מפני מניעת הריוח, מצוה להקיצו מאחר שאביו שמח בזה, וכן כשמקיצו ללכת לבית הכנסת או לדבר מצוה, שכולם חייבים בכבוד המקום. עיי"ש. ולכאורה לגבי דבר מצוה מיירי כשאביו אינו שמח שמעירים אותו, דאל"ה הרי אף שלא לדבר מצוה מותר להעירו, וא"כ אמאי יעירו, הרי אביו פטור מן המצוות ואם מעירו עובר על עשה, אלא על כרחך דסבירא שיש מצוה להעיר את הישן כדי לקיים מצוה. וכן ראיתי שדייק הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד - ב"ק דף לב:). עיי"ש.

לפני שהולך לישון חובה עליו לדאוג שיקום בזמן לקיים המצוה

ועיין עוד בתוס' (ב"ק ד. ד"ה כיון דכייף וכו') שמביא מהירושלמי (ב"ב פרק ב הלכה ח לגבי הזיק כלים בשנתו) דהישן אינו מחוייב אלא כשהשכיב עצמו אצל הכלים, אבל אם ישן והביאו כלים אצלו ושבין פטור, דהם גרמו לו. וכן אם היה ישן והלך חבירו לישן אצלו והזיקו זה את זה הראשון פטור והאחרון חייב. עיי"ש. ומוכח מדבריו שכל זמן שהיה לאדם לצפות שיקרה דבר מה, הוא חייב, ואפילו בעת שישן, כי הו"ל לחשב זאת טרם לכתו לישון. וכן הוא בנידון דמי שהלך לישון והגיע זמן קרי"ש. ואפילו אם נאמר שהישן פטור מן המצוות בעת השינה (ואפילו אם הלך לישון לפני שהגיע זמן המצווה), ולדוגמא בענין ק"ש - היה לו להכין עצמו מוקדם ולחשב לפני שהגיע זמן ק"ש עומד לבוא ולסדר את שינתו באופן שיוכל לקום בבוא העת. ואם לא עשה כן יש כאן קצת 'פשיעה' מצדו. וזו ההלכה בכל תפילה וק"ש וכדומה. ועליו להעמיד שומר וכדו' או להעמיד שעון מעורר ולדאוג לכך שיתעורר. מלבד במקרים מסויימים כגון שהלך לישון מרוב עייפות בצהריים וכדומה ועל פי הטבע היה צריך לקום לפני סוף זמן ק"ש, ונמשך בשינה. (אמנם אפשר לחלק טובא בין 'זקיק ממוין' שעליו נפסק ד'אדם

מועד לעולם' - לבין שאר ענייני הנהגת האדם בחיי היום יום, וכגון לגבי קיום מצוות, ופשוט. והבאתי נדון זה רק לשם דוגמא בעלמא).

ועיין בספר גם אני אודך (תשובות מכת"י מרן רשכבה"ג הגר"ח קניבסקי שליט"א חלק ב - עניינים שונים דף יד) שיש לעיין האם צריך להעיר את הישן כדי שישפיק לקרוא קריאת שמע בזמן ק"ש של המג"א, או שמוא בישן סגי להעירו בזמן קריאת שמע של הגר"א ובעל התניא. וענה מרן הגר"ח שבשעת הדחק אפשר לסמוך על הגר"א. עיי"ש.

וראוי לציין מה ששמעתי ממרן רשכבה"ג הגר"א שליט"א שישן בחדר בחדר - בר-מצוה ישן בבית הוריו והגיע זמן ק"ש וכו' בבוקר, צריך להעירו, אמנם לא לנדנד אותו, ואם הוא קם - הוא קם, ואם לא קם - לא קם.

דעת בעל המנחת אשר שליט"א - הישן הוא 'בר חיובא אנוס'

ועיין עוד בספר מנחת אשר (בראשית מהר"ח - סימן נז) שכתב על הישן בכלליות שלדעתו הוא 'בר חיובא' אלא שדינו כאנוס הפטור ממצוות, ויש להפרישו מן העבירות כשם שיש להפריש כל מי שעובר עבירה בשוגג או באונס. ובין דבריו שם הביא מה דאיתא בשו"ע (סימן נה סעיף ו) שאם התחיל אחד מהעשרה להתפלל לבדו ואינו יכול לענות עמהם או שהוא ישן, אפילו הכי מצטרף עמהם. ובבית יוסף (שם) איתא שלמדו הלכה זו מהדין של מי שאינו יכול לענות, הרי שישן הוי בר חיובא אלא שאנוס הוא ואינו יכול לענות. ואפילו דאיתא בט"ז (שם ס"ק ד) שאין ללמוד ישן ממי שעומד באמצע התפילה ואינו יכול לענות, דשאני מי שבאמצע התפילה - שיכול לשמוע ושומע כעונה, ועוד, שבשעה שאדם ישן רוח מסאבותא שורה עליו. אמנם הט"ז לא העלה על דעתו לומר שישן דינו כשוטה והוי כלאו בר חיובא. ובשו"ע (סימן צט סעיף א) שכתב שמי שביתל תפילה מחמת שינה והיה ישן כל זמן התפילה הוי כשוגע וחייב בתשלומין. ובמש"ב (שם ס"ק ד) כתב דאף אם הלך לישון לאחר שהגיע זמן התפילה הוי כשוגע, דסמך על כך שיתעורר לפני סוף זמן התפילה, וכך גם במי שהשתכר וביטל תפילתו. ורואים שכאשר הוא ישן הוא בר חיובא לכל דבר, כי אם נאמר שהוא פטור מן המצוות - הוי כאנוס וכדו' שאין לו תשלומין, אלא הוא בר חיובא רק שהוא אנוס או שוגג בהעבירה, ולא שאינו בר חיובא כלל. לפיכך, מכ"ז כתב בעל המנחת אשר שליט"א לנקוט כנגד פסקו המפורסם של הגרשו"א זצ"ל ועוד, שבגלל שדין הישן הוא כשוטה ואינו בר חיובא כלל - מותר להוציא את הישן מהסוכה בשעת הדחק, וסובר המנחת"א שאסור לעשות כך. עיי"ש.

גזל שינה - גדרו

ומדי דבריו בענין זה, ראיתי לנכון לצרף כאן דברים השייכים למושג 'גזל שינה'. עיין בספר פתחי חושן (גניבה ואונאה פרק טו דף תכו) שכתב שגזל שינה אינו ממש מדין איסור גזל, אלא כיון שיש צער גדול לשני - הוא בכלל "לא תוננו", וגם משום "ואהבת לרעך כמוך". וכן משמע בגמ' (בבא בתרא דף נח:). שאסור להונות חבירו בדברים, ולא בדברים בלבד אלא כל דבר שגורם צער לחבירו הוא בכלל האיסור. עיי"ש שהאריך בדבר. ועיין בגמ' בבא בתרא (דף כ:) שאדם יכול למנוע חבירו מעשיית דברים שמפריעים אותו משנתו, אבל לא כתוב שם שאם מפריעו משנתו עובר על גזילה, אלא שמצד דיני חושן משפט יכול למנוע ממנו לעשות את הדברים המפריעים את שנתו. עיי"ש. וכן עיין בשו"ת שבט הלוי (חלק ז סימן רכז) שכתב שגזל לא שייך רק בגזול חפץ שהגדול ישתמש בו או יהנה ממנו, משא"כ ביטול שינה שהיא בגדר 'מבטל תועלת וטובת חבירו'. אבל יש בזה איסור. עיי"ש. ועיין בשו"ת קרן לדוד (או"ח סימן יח - שדן שם שאולי אסור להקיץ את חבירו למצוה שאינו מחוייב בו, כי עובר איסור בדבר), שאסור מן התורה להקיץ את חבירו משנתו משום צער. עיי"ש. ועיין בספר שערי תורת הבית (דף שכא) שכתב שבדרך כלל העיקרון הוא שהכל כמנהג המדינה, ובזמן שמקובל שאנשים הולכים לישון אין להקים רעש העלול להפריע לשכנים, ובזמן שמקובל שאין אנשים ישנים מותר לעשות דברים רעשניים כפי הצורך. עיי"ש.

נט"י שחרית סמוך למיטה - העלולה לגרום גזל שינה

עיין בשו"ת אבני ישפה (חלק ג סימן א) שכתב בענין חיוב נטילת ידיים שחרית ע"י המטה - כשהיא גורמת להעיר חבר שישן בחדר, שנראה שמנהג העולם להקל (ללכת ד' אמות לפני הנטילה), ויש להם על מה שישמוכו, ולכן נראה שאין לו היתר לגרום גזל שינה לחבירו, שנמצא חומרו קולו, וכמה פעמים גורם צער הגוף לחבירו שאינו יכול להרדם שוב אחרי שהתעורר ע"י נטילתו. ונמצא שאם הוא רואה שחבירו מתעורר מנטילתו יטול מחוץ לחדר, וכיון שעושה כן לשם מצוה שלא לפגוע בחבירו - שומר מצוה לא ידע דבר רע, ולא ינזק כלל. אמנם מו"ר גאון אחד שליט"א (הכוונה למרן הגר"ש זצ"ל) אמר שנתפשט המנהג כדברי המ"ב שאין לילך ד' אמות, ולכן אם ישן עם עוד אחד בחדר אין צריך להפסיד בגלל שחבירו רוצה לישון, וה"ה באיש ואשתו. אבל לגבי אורח שרוצה ליטול דגל, אמר שיש להסתפק, וכן אמר הגר"ש ואזנר זצ"ל, שאין להפסיד המצוה בגלל אשתו. אמנם בעל הרבבות אפרים זצ"ל הסכים עמו (עם בעל האבני ישפה), וכן הסכים עמו הגר"ח פ"ש שיינברג זצ"ל לגבי אלו המקפידים ע"י, ואמר שכיין שנוהר מלהכשל בעון של מזיק לחבירו, גם הרוח רעה לא תזיק, וכן הוכיח ממה שפסק הגר"א שבימים הכפורים אין ליטול בבוקר לרוח רעה, דכיון שיש איסור - הרוח רעה לא תזיק. עיי"ש.

ג. ועיין בערוך השולחן (סימן רמ סעיף מ) שמביא את דברי הספר חסידים הנ"ל, ומסיים דמ"מ טוב יותר להקיצו ע"י אחר ולא ע"י עצמו, וכמדומני שכן המנהג, וכן נכון לעשות. עיי"ש.
ד. ובאמת שכן מבואר בפירוש בדברי הגרשו"א זצ"ל שהבאנו לעיל לגבי הישן בסוכה, שכתב: "שאם יודע כשנשכב לישון שמפאת חוסר מקום וכדומה יש שרוצים להוציאו כשיישן, אסור לו לשכב לישון שם" וכו'.

וראוי לציין עוד שבחורי ישיבה הגרים יחד בדירה וכדו', ראיתי בפוסקים שבדרך כלל הולך אחר 'מנהג' הדירה וכדו'. ואם היא דירה שכאשר הגיעו אליה ידעו שהמנהג שם שקמים בשעה מסוימת, אזי אלו שמגיעים להיות שם קבלו זאת על עצמם, ולכאורה אסורים הם לעשות כל רעש וכדו' (כולל לצורך ט"ו) שמפריע לבחורים האחרים, וה"ה באופן שהם רוצים לקום מוקדם לתפילה בנ"ך וכדו', כי הם הגיעו לדור שם בתנאי זה שבדירה זו קמים מאוחר

והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (כח, כב).

ענייני צדקה בהלכה

סימן קנז סעיף א, ואמאי לא יוסיף על מעשר או חומש. ועיין במש"כ מהרי"ל דיסקין (חלק א סימן כא) שבמקום שאין עשה - אין גם לאו. עיי"ש. ולדברי החוות יאיר (סימן קלט) והפמ"ג (א"ח שם) שלא אמרו שחייב לבזבז כל ממונו כי אם בלא תעשה שיש בו מעשה, א"כ גם בצדקה הרי אין בלאו ב'מעשה'. עיי"ש. ועיין עוד בספר מנחת אשר (מהדו"ח בראשית דף תג) שכתב שאינו עובר ב'לא תקפוץ' ובלא תאמץ' כיון שנותן לפי דעתו ויכולתו, ואינו קופץ ידו ומאמץ לבו לגמרי, וצ"ע בזה. עיי"ש.

אופנים שמותר וחייב לבזבז יותר מחומש

הנה מפשטות לשון הרמ"א (שכתב 'אל' יבזבז) ומסוגיא דכתובות (שבאושא התקינו שלא לבזבז וכו') משמע שזהו כעין איסור ולא רק עצה טובה. אמנם עיין בספר אהבת חסד (להחפץ חיים זצ"ל חלק ב פרק יט ס"ק ד) שהבין בדעת הרמב"ם דהיינו רק בדלא קיימי עניים עכשיו, והגבאי גובה לצורך מחר, וליומא אוחרא אסרוהו חכמים לתת יותר מחומש, אבל במקרה שיוזע מעניים הנצרכים עכשיו - מותר לו לתת יותר מחומש. עיי"ש. ובמנינו - לדאבוננו - נראה שתמיד יש עניים הנצרכים עכשיו - שבדרך כלל הדגבנים מודעים מהם.

ועיין עוד בערוך השלחן (סימן רמט סעיף ה) שכתב שנ"ל שלפדיון שבויים רשאי להוסיף על החומש, וכן לרעבים וצמאים וכיוצא בהם - בדבר שיש בזה פקוח נפשות, ומחוייב בזה להוסיף. עיי"ש. ועיין עוד בספר אהבת חסד (פרק כ סעיף ב, ומה שנכתב כאן באות א' הוא ענין מה שהבאנו בשמו לעיל) שכתב: (א) שיש אומרים דהא דאמרינן 'אל יבזבז יותר מחומש' היינו בשרוצה מעצמו לחפש אחר עניים ולחלק להם צדקה. אבל כשבאו לפנינו עניים רעבים או ערומים הוא חייב להשיבם ולכסות מערומיהם, כאשר אמרה התורה (דברים טו, ח): 'די מחסורו אשר יחסר לו', או שיראה שבויים שהוא חייב לפדותם כאשר צוה השם יתברך, ורצונו לתת על זה יותר מחומש - רשאי ומדת חסידות. וזהו כשאין נוגע לפיקוח נפש. אמנם אם זה נוגע לפיקוח נפש - אין שייך בזה שיעור חומש. ואיתא בגמ' (בבא מציעא סב.) רק דחיינו קודמים לחיי חברו, אבל דעשרו קודם לחיי חברו לא מצינו. (ב) מה שהתקינו חז"ל שלא לפזר יותר מחומש, נראה דהיינו דווקא כשמבזבז נכסי ביתו על ידי זה הפיזור, כדמשמע לשון 'המבזבז', אבל בדבר מועט - כגון שיש לו איזה מלאכה או עסק קבוע שמשתכר בה כדי מחיתו כל שבוע ויותר מעט, מותר לו לפזר היותר לצדקה אף שהוא עולה יותר מחומש לפי ערך (ובספר צדקה ומשפט להגר"י בלוי זצ"ל דף יב כתב שנראה שבזמננו ה"ה במשכורת חודשית קבועה). (ג) עיין בשיטה מקובצת (כתובות שם) שמצדד שכל התקנה היתה בסתם צדקה, אמנם בהחזקת התורה מצדד שלא שייך זה. וכן בדיון, אחרי שעבור זה יש לו חלק בשכר תורתו, כמו שמצינו ביששכר וזבולון וכו'. עיי"ש. ובספר צדקה ומשפט (להגר"י בלוי זצ"ל - מהדו"ח דף י) הביא שבמקום סכנה - לכאורה צריך לבזבז כל ממונו, וכמו שהעיר לו הגרש"א זצ"ל שכשיש מקרה של פקוח נפש כגון להציל חולה מסוכן שצריך תנח דחוף או לנסוע לחו"ל, לכאורה צריך לפזר כל ממונו ולגבות אח"כ מאחרים. עיי"ש. וזהו כדברי הערוך השלחן ואהבת חסד הנ"ל.

ועיין עוד בספר חכמת אדם (כלל קמד סעיף י) שכתב שעשיר מופלג מותר לבזבז אף יותר מחומש מנכסיו, ואם אינו מופלג בעשירות יתן עד חומש נכסיו, ואל יבזבז יותר מחומש כדי שלא יצטרך לבריות. עיי"ש. וכן איתא בשאלת יעב"ץ (סימן ג), וכתב שם שגדר 'עשיר מופלג' הוא שישעיר שישאר בידו כדי להתפרנס כל ימי חייו. עיי"ש. ובמנינו הרבה מהעשירים הגדולים המופלגים נכנסים שפיר בגדר זה, ובפרט שבמקרים רבים נותנים הם לעניינים השייכים להחזקת תורה או פיקוח נפש שביארנו בפוסקים שעל אלו מותר לפזר אף יותר מחומש.

ה. ובענין חיובם של אלו שאין להם 'פרנסה מסודרת' ואינם יודעים איך הם 'יגמרו את השנה' (ורוב בני הכוללים נכללים בזה), יש פוסקים שמקילים שאינם מחויבים במעשר כספים, וכן שמעתי מבעל המנחת אשר שליט"א ועוד פוסקים.

ו. עיין בספר אורחות רבינו (מהדו"ח חלק ד דף קצו) שכתב בענין אברך בן תורה עני שהרויח סכום כסף מסוים, והפריש מעשר, ואח"כ רצה להוסיף עד חומש. ושאל את הסטייפלר זצ"ל, ואמר לו שדי בשבילו מעשר ושלא יתן חומש. האברך התעקש לתת חומש, אזי אמר לו - תן לי את ההוספה עד החומש. הלה שמח מאד שהסטייפלר זצ"ל הסכים לקבל ממנו, ונתן לו בנפש חפציה. לאחר שזכה במעות - החזירם לאברך ואמר לו: כבר יצאת ידי חובש. עיי"ש.

ז. יסודות חשובים בענין נתינת צדקה ורגיל אני לציין בפני בני קהילתנו שיחיו את דברי הסמ"ק (מצוה כא) שכתב שלא יאמץ לבבו מליתן צדקה לאביון, שנאמר: 'לא תאמץ את לבבך - ולא תקפוץ את ירך', פירש מדרש דברים רבה פרשה כה, 'קפיצה' - שלא יאמר אם אתן פרוטה לא יאה קרני שלם, מוטב שלא אתן, תלמוד לומר 'לא תקפוץ'. 'לא תאמץ' - שלא יאמר מה לנו לסייע לפלוגי, אם היה רוצה היה מרויח יותר מכדי צרכו, תלמוד לומר 'לא תאמץ' - שאפילו אתה נותן לו מן המחשבה הזאת אתה עובר בלא תאמץ'. עיי"ש. ורואים מדבריו שאם אדם נותן צדקה וחושב בלבו - למה הוא אינו עובד, למה הוא מאסף צדקה, הרי הוא יכול לעשות כסף כמו שאני עושה. וכש"כ - רח"ל - אם הוא חושב בלבו שהמאסף הוא 'פרוטי' וכדו' - הוא עובר בלאו, ודי לחכימא ברמיזא בעלמא. ובסמ"ק (מצוה כב) כתב שלא ידע לבבו בתתו לו, דכתיב: 'נתון נתן לו, ואל ידע לבבך בתתך לו'. פירוש שלא יצטער אחר הנתינה, אלא ישמח. עיי"ש. ורואים מדבריו שלמד מהפסוק שיש עניין מיוחד לשמוח לאחר נתינת הצדקה, ובדאי שאם נותן ויש לו מחשבות לא טובות וכדו', לא תהיה לו אפשרות לשמוח, אלא אדרבה, בתוך תוכו הוא ב'סכנה' שאולי יצטער על כך שנתן. ודו"ק.

ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ה סימן לד אות ב) כתב שלהלכה למעשה - כמו בזמן הזה שכל עת יש עניים נצרכים לפנינו, וביותר עניי א"י, שפיר יכול מי שידו משגת לבזבז יותר מחומשו, ומצוה קעבד. עיי"ש.

אמנם עיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד חלק א סימן קמג) שכתב שהרמ"א שכתב 'ואל יבזבז יותר מחומשו בצדקה' סובר שהוא **אסור** (ודעת הרמב"ם והמחבר צ"ע). ועכ"פ למעשה אין לבזבז יותר מחומשו, אם לא לחשש פקוח נפש. עיי"ש.

ועיין עוד בביאור הלכה (או"ח סימן תרנ"ד ד"ה אפילו). עיי"ש.

כמה אחוזים מהתרומה מותר המאסף ליטול בשכר

שאלה זו של שכר השד"ר (שלוחא דרבנן) - היא שאלה מצויה מאוד, ולא קיימת התייחסות מפורשת לזה בפוסקים, וחלק נכבד מהגדול בשאלה זו תלוי בהשערה וסברה בעלמא.

יש כמה מקורות וטעמים שלמדו מהם גדולי הפוסקים שמותר לאלו ההולכים לגייס כספים לקחת אחוזים מהתרומות לעצמם.

עיין בגמ' (ערכין ו): דאיתא: ת"ר, האומר סלע זו לצדקה, עד שלא באתה ליד גבאי מותר לשנותה ללוותה לצורכו, משבאתה ליד גבאי אסור לשנותה. ומקשינן, איני, והא ר' ינאי שהיה גבאי צדקה לוח ממעות צדקה לצורכו, ופרע. ואיך עשה כך והרי הן כבר ביד גבאי. ותירצה הגמ' דשאני רבי ינאי שנוח להם לעניים בזה שלוח, ויש רווח לעניים בזה. עיי"ש הטעם. ואפשר לומר דהוא הדין בענייננו שמותר כיון שזהו טובת העניים, שאם לא יקבל שכר טירחא כפועל - לא ימצא משולח שיסכים לעבודה זו, וכשמקבל בשכרו אחוזים - הדבר ממריצו לפעול.

ועיין בכנסת הגדולה (חו"מ סימן שלא הגהות ב"י ס"ק ז בשם שו"ת מהר"ם גלאנטי) שהמנהג היה שהשלוחים גובים בין שליש לרבע מהסכום שגבו. עיי"ש. והביא דבריו בשו"ת שבט הלוי (חלק ב סימן קכב) וכתב שפשוט דאם יש חשש בטול המצוה ע"י שאינו לוקח שכר בטלה - מוטב שיקח שכר בטול זמנו. וכן אינו מחויב לסבול הפסד גדול. ובשיעור הפסד בזה יש לעיין לדינא מכמה מקומות, ואין זמני אתי לזה. עיי"ש. ובשו"ת אגרות משה (חו"מ חלק א סוף סימן פח) כתב: 'ומה ששאלת בסוף שלקחת עבור עבודתך כשהיית גבאי צדקה, וכלפי עלמא היה נחשב שאתה עוסק בחנם, פשוט לענ"ד שאתה צריך להחזיר, כי מאן שם לך. כי בעצמך לא היית רשאי לפסוק לך שכירות, כי אולי היה נמצא אחר שהיה עושה בתום. אך אם יסכימו כל העוסקים ליתן לך עתה מתנה עבור עבודתך, אפשר שרשאים'. עיי"ש.

הכרעת גדולי הפוסקים בזה

החזו"א זצ"ל - עיין בספר אורחות רבינו (חלק ג דף קלט) שהביא מהגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א, שאמר לתת למשולח שלושים וחמש אחוז ממנה שאסף (חוץ מההוצאות שיש לו). עיי"ש. ועיין עוד בספר באורח צדקה (דף שפא) שכתב בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שהחזו"א זצ"ל החמיר מאד בזה וסבר שזה נחשב 'משנה מדעת הנותן'. וכתב עוד שאת דמי ההוצאות יכולים ליתן מלבד השלושים וחמש אחוז. עיי"ש. ויש שמועות בשם החזו"א זצ"ל שבמקרים מסוימים התיר לקחת עד חמישים אחוז (עיין בספר מעשה צדקה דף מג, ובספר אשרי האיש יו"ד דף מד).

הסטייפלר זצ"ל - עיין בספר באורח צדקה (דף שפא) ששאלו למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כמה אחוזים מותר ליתן למשולח, וענה: אבא זצ"ל אמר - עד שלושים וחמש אחוז. עיי"ש.

הגר"ש זצ"ל - עיין בספר אשרי האיש (יו"ד דף מד - מכתבי בעל האבני ישפה זצ"ל) שכתב, למשולח מותר לקחת אחוזים - אם מתחילה נכנס לשם כך. והוסיף בזה"ל: לקחת שמונים אחוז זו גזילה ממש, החזו"א אמר לקחת פחות מרוב, ולפי דבריו אפשר לקחת ארבעים אחוז, אך עדיף עד שלושים אחוז. והכלל הוא, כמה שפחות זה יותר טוב. עיי"ש.

ח. עמידה בפני גבאי צדקה

הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל - עיין בספר מעשה הצדקה (לתלמידו המובהק הגר"א פרץ שליט"א - דף מג) ששאל את הגר"ח פ' שיינברג זצ"ל האם האוסף צדקה יכול לקחת חמישים אחוז בשכר טרחתו. וענה שראוי לקחת שכר טרחה סביר, ויש מקילין בזה עד מחצה, והשיעור לדעתו הוא עד עשרים וחמש אחוז, ושיעור זה הגון הוא. יותר מזה - מותר דיעבד עד חמישים. עיי"ש.

הגר"י בלוי זצ"ל - עיין בספר צדקה ומשפט (מהדו"ח דף קס) שכתב שנראה שאין להפריז בשכר הגבאי יותר מהמקובל, ושמעתי בשם גדולים שאין לגבאי ליטול שכרו רק פחות מחצי, ולא נתברר לי אמיתות השמועה. עיי"ש.

הגר"ר משה שטרנבוך שליט"א - עיין בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן תעה) שכתב שהנותנים לא מתכוונים שיהא רובו למשולח, ובפרט כשגובה נתינות גדולות - ודאי כוונתם שעכ"פ חלק הגדול ילך למוסד. והמשולח כאן שרוצה יותר מהרוב לעצמו - מרמה הוא את הציבור והוא גזילה. ורק בנתינות קטנות יש לומר דלא איכפת להו אף שרוב הכסף לו, אבל בנתינות חשובות צ"ע, הלא הוא עובר על דעת בעה"ב והוא גדול. עיי"ש.

הגר"י ליברמן שליט"א - עיין בשו"ת משנת יוסף (חלק יא סימן רג אות ב) שכתב שפשוט מהסברה שאסור לגנוב דעת הנותן צדקה, ואם חושב שכל נתינתו היא לצדקה - אם לוקח חלק לעצמו ה"ז גניבת דעת ויתכן אפילו גניבה ממש וכו'. והמשולחים של הצדקות והמוסדות - ידוע שמקבלים שכר. עיי"ש.

הגר"א וייס שליט"א - שמעתי ממנו שאין שיעור מסוים לזה בפוסקים, ולדעתו אין לקחת יותר משליש.

ועיין עוד בשו"ת חלקת יעקב (חלק ג סימן קסט) שדן לגבי גבאי שהיה נוטל מחצית ממנה שאסף (והיה זה בנידון בינו לבין המוסדות), ולא הזכיר לחשוש שיש בזה חשש גזל באחוזים שהוא לוקח. עיי"ש. וכן הביא כמעשה זה בשו"ת משנה הלכות (חלק ד סימן רלז), ולא פקפק על עצם הסכום. עיי"ש.

כשהשליח לוקח אחוזים - אם כל הנתינה נחשבת כצדקה ומעשר

עוד ראוי לציין שעל אף שהשליח מקבל אחוזים מהתרומות, מ"מ לגבי הנדבן נחשב הכל כנתינת צדקה, משום שגם זה הוא בשביל צורך הישיבה או הארגון, שיהיה להם שד"ר המגייס כספים. עיין בספר באורח צדקה (דף שפא) ששאל למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לגבי הנותן צ"ק או הוראת קבע לצדקה, כגון מאה שקלים, ויורדים דמי עמלה בכנגד, האם כל מה שתרם נחשב לצדקה - כולל שווי דמי העמלה. וענה שנחשב שהוא נתן לצדקה מאה שקלים, 'חשובנו מאה'. ועוד הביא שם בשמו של הגר"ח שליט"א שהנותנים תרומה לישיבות, אף שהמשולחים נוטלים כך וכך אחוזים מהסכום, יש להנותנים מצוה כאילו הישיבה קיבלה מאה אחוזים, כי הרי זה צורך הישיבה להוציא עבור זה כך וכך אחוזים. עיי"ש.

נתינת מעשר על ממון שעדיין לא הגיע לידו בפועל

מצוי מאוד באלו ההולכים לגייס ממון לבניית בית הכנסת וכדו', שהנדבן אומר שהוא כבר נתן את מעשרותיו, אמנם יש לו עיסקה וכדו' שחייבים לו מזה כסף כעת, והשאלה היא האם אפשר לתת הכסף של המעשר עכשיו, ולפטור את הכסף שירוויח בזמן יותר מאוחר - מעיסקה זו וכדו'.

עיין בערוך השלחן (סימן רמט סעיף ז) שכתב שאם הוכרח לתת איזה צדקה מרובה, שעדיין אין בריוח שלו כל כך מעשר, יכול ליתן וללוות על סך הריוח שירוויח אח"כ, ואז ינכה מהריוח מהמעשר ויתן לכיסו. עיי"ש. וכן איתא בשו"ת מהרי"ל (סימן נד) ובשו"ת נוב"י (מהדו"ק סימן עג) וכן פסק השבט הלוי.

ובספר אהבת חסד (פרק יח סוף הלכה ב) איתא שאם ימצא שהוציא על צדקה יותר מהמעשר, יש אומרים דיכול לנכות זה לבסוף מהמעשר של שנה שנייה, ויש מחמירין בזה. על כן טוב שיתנה בפירוש בתחילת קבלתו את מצות מעשר, שיהיה יכול לתת מעות לצדקה על סמך שגיבה לבסוף ממעשר מתי שידמון. עיי"ש.

ועיין בפתחי תשובה (סימן רנו ס"ק א בשם חיד אליהו) שיש לעמוד בפני גבאי צדקה - כשאינו מקבל שכר על טרחתו. עיי"ש. ועיין בירושלמי (ביכורים פרק ג הלכה ג) דאיתא שם: כמה גדול כחן של עושי מצוה, שמפני זקן אין עומדים בעלי אומניות, ובפני עושי מצות (המביאין הביכורים) עומדין. עיי"ש. ועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק (חלק י סימן פא) שאם הגובה גובה כספים קבועים שנתייבבו בהם הנותנים ואינו צריך לשלם לתת, א"צ לקום בפניו. אך אם הגובה צריך לשלם ועיקר מה שנותנים הוא בזכותו, אזי אף שמקבל שכר על עבודתו חשיב עושה מצוה, וצריך לעמוד לפניו. ועיין בספר באורח צדקה (דף תח) ששאל להגר"ח קניבסקי שליט"א מהו לעמוד בפני גבאי צדקה להמבורא בירושלמי (הג"ל) שצריך לעמוד בפני עושי מצוה. וענה שבדרך כלל גבאי צדקה לוקחים אחוזים לעצמם, וזה לא לשם מצוה. אבל מי שאינו נוטל לעצמו כלום צריך לקום בפניו. וגבאי הצדקה רבי דוד לייב שוורץ זצ"ל ידעתי שאינו נוטל לעצמו כלום, ותמיד הייתי קם בפניו. גם מסדר הספרים בהשיבה עוסק הוא במצות חסד, ואפשר שצריך לקום בפניו. עיי"ש.

ט. עיין בשו"ת תשובות והנהגות (חלק ב סימן תעה) שכתב שזכור לו שהגר"י זצ"ל הגאב"ד דבריסק רצה להמליץ על מוסד הצלה פלוני, אבל לאחר ששמע את סכום האחוזים שהשליח יקבל - אמר: אני ממליץ רק על המוסד ולא על הצדקה למשולח, וסירב לתתו. אבל הפציר בו שהסכום שמקבל השליח נחשב היום למעט מאד, ובלעדו לא יתקיים המוסד. והסכים מרן זצ"ל לשליחות, רק עדיין פקפק מאד על המלצתו אם הוא יתן ידו לכך. עיי"ש.

י. ומענין לענין חשוב לציין שיש לפעמים שהנדבן תורם כספים עבור חפצי קודש בסכום גדול מאד, ולדוגמא לשם קניית ארון הקודש, ובעצם נדיב זה אינו משלם עבור הארון 'הפזיז', ונבאר. לדוגמא, אם נדב מאה אלף דולר עבור ארון קודש, אין צריך לבנות עבורו ארון קודש בשווי זה, אלא צריך שיצא ארון קודש יפה ומפואר ובהכי סג, והיגיו משום שזה הוא סוג דבר שאין עליו 'מחיר' (שהרי נדב על הכבוד והיקר של הקדשת ארון קודש ולא דווקא על ארון בשווי או מחיר מסוים), וא"כ ברגע שבונים עבורו ארון קודש יפה וכדו', אפשר להשתמש עם שאר הכסף לדברים אחרים (ובפרט לדברים שבתוך בית הכנסת), ועל דעת כן הוא נותן, כי עיקר הכסף אינו אלא בשביל הכבוד וכדו'. וכן שמעתי מכמה מורי הוראה.

גליון זה מוקדש לעילוי נשמתו הטהורה של האי גברא מרא דכולא תלמודא הגדול רבי דוד צבי אורדנטליך זצוק"ל מרא דאתרא וגאב"ד ביתר עילית

גליון זה נדבת הרוצה בעילום שמו - מחשובי מתפללי קהילת 'בית מאיר' ביתר עילית

ניתן להשיג את סדרת ספרי "ומתוקים מדבש" ו' חלקים לפי כתובת המייל הרשומה מטה, או בטלפון: 054-8443496 להערות והארות בעניינים הנכתבים וכן לתרומות והנצחות: minyanbeitar@gmail.com